

КУЛАКОВА Н. В.,кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 351.862.22

**ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ
НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ**

В статті досліджується кримінально-правова охорона об'єктів культурної спадщини в Україні; аналізується законодавство, яким передбачається та гарантується охорона культурної спадщини; визначається співвідношення понять «культурна спадщина», «культурні цінності», «культурне надбання».

Ключові слова: культура, культурне надбання, культурна спадщина, культурні цінності, охорона, культурної спадщини, об'єкти охорони культурної спадщини.

В статье исследуется уголовно-правовая охрана объектов культурного наследия в Украине; проанализировано законодательство, гарантирующее и регулирующее порядок охраны объектов культурного наследия; определено соотношение понятий «культурное наследие» и «культурные ценности».

Ключевые слова: культура, культурное наследие, культурные ценности, охрана культурного наследия, объекты охраны культурного наследия.

This article examines the basis of criminal legal protection of cultural heritage of Ukraine; analyses legislation, which provides and guarantees the right on protection of cultural heritage; relates to the definitions of «cultural heritage», «cultural property», «cultural asset».

Key words: culture, cultural asset, cultural heritage, cultural property, legal protection of cultural heritage, subjects of cultural heritage.

Вступ. Вітчизняне законодавство забезпечує реалізацію і захист конституційних прав громадян України у сфері культури: збереження і примноження національного культурного надбання; створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них; визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, форм, підстав, умов та порядку надання державної підтримки культурі, гарантій невтручання держави в творчі процеси, механізму впливу громадськості на формування і реалізацію державної політики у сфері культури; охорону національного культурного надбання, у тому числі культурної спадщини [1].

В умовах формування правової держави та демократизації суспільства дослідження злочинів, що посягають на об'єкти культурної спадщини, та їх запобігання є одним з основних завдань щодо укріплення та дотримання прав та законних інтересів громадян та держави. В основі політики нашої держави покладено збереження культурного надбання, що неможливо без належного правового регулювання, а саме без кримінально-правової складової.

Процеси, що відбуваються в державі на сучасному етапі, призвели до зростання злочинності, а саме до посягань на об'єкти культурної спадщини. За даними МВС України за 2001–2012 рр. було вчинено більше трьох тисяч злочинів, пов'язаних з посяганнями на об'єкти культурного надбання, а протягом 2013 р. всього посягань на художні, історичні та інші культурні цінності було вчинено 36 кримінальних правопорушень, серед них найбільшу частину складають діяння, що були вчинені в квартирах і приватних будинках – 32, а за чотири місяці 2014 р. – 65, з них 55 у квартирах і приватних будинках, завдана шкода складає – 70184 тис. грн. [6].

Постановка завдання. Проблемі охорони культурної спадщини неодноразово приділялася увага в юридичній науці, причому досліджувалися різноманітні аспекти цього правового інституту в залежності від галузі права. Особливості цивільно-правової охорони культурної спадщини вивчалися О.П. Сергесвим, С.Г. Долговим, А.П. Фоковим, М.В. Васильєвим, І.В. Савельєвим; міжнародно-правовий захист культурних цінностей досліджувався в працях В.І. Акуленко, М.М. Богуславського, Р.Б. Булатова, Л.М. Галенської, В.В. Максимова, О.І. Мельничук, Н.В. Михайлової, С.Н. Молчанова, Л. Прессуйр (Франція), І. Сейдел-Хохенвелдерн (Австрія); адміністративно-управлінські аспекти охорони пам'яток культури розкриті в працях А.М.Артюняна, Н.Д.Бобоедовой, В.Я.Настюк та інших; кримінально-правова охорона була досліджена в роботах Л.Р. Клебанова та інших; особливості розслідування злочинів, що посягають на культурну спадщину вивчали Т.Г. Каткова, Т.В. Каткова та інші.

Збереження історичної пам'яті, культурних традицій, національної ідентичності – найважливіше завдання забезпечення духовної безпеки суспільства, його цілісності, а також перспектив розвитку. У цьому зв'язку посягання на об'єкти культурної спадщини повинні розглядатися не як злочини, що посягають на майнові права власників або інші відносини у сфері економічної діяльності, а як діяння, що створюють загрозу всій системі суспільної безпеки.

Питання запобіжної діяльності злочинам у сфері охорони об'єктів культурної спадщини не достатньо висвітлені в науці кримінального права та криминології. Комплексне розв'язання проблеми можливе при ефективній реалізації державної політики у сфері запобігання за шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих не тільки на усунення причин та умов вчинення протиправних діянь, а також конструювання та застосування юридичних норм, що передбачають відповідальність за посягання на об'єкти культурної спадщини.

Результати дослідження. Вітчизняне законодавство забезпечує реалізацію і захист конституційних прав громадян України у сфері культури: збереження і примноження національного культурного надбання; створення правових гарантій для вільного провадження культурної діяльності, свободи творчості, доступу до культурних цінностей, культурної спадщини та інформації про них; визначення пріоритетів державної політики у сфері культури, форм, підстав, умов та порядку надання державної підтримки культурі, гарантій невтручання держави у творчі процеси, механізму впливу громадськості на формування і реалізацію державної політики у сфері культури; охорону національного культурного надбання, у тому числі культурної спадщини [1].

Історія розвитку вітчизняного законодавства кримінальної відповідальності за вчинення суспільно-небезпечних діянь щодо об'єктів культурної спадщини демонструє, що на протязі розвитку нашої держави, проблема кримінально-правової охорони культурного надбання є все більш актуальною і потребує спільної участі вчених, законодавців щодо конструювання відповідних юридичних норм та їх використання.

Збереження і примноження культурного надбання забезпечується системою правових та організаційно-управлінських заходів. Базові принципи охорони культурної спадщини зафіксовано в Основному законі держави, у ратифікованих парламентом України міжнародних конвенціях, законодавчих актах щодо забезпечення збереження культурних надбань, серед яких Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про музеї та музейну справу», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та інші нормативні акти.

Актами міжнародного права відповідна юридична відповідальність покладена не тільки на всіх членів суспільства, що повинні займатися збереженням культурного надбання, зберігати пам'ятники історії і культури, але й на держави, як на суб'єкти публічно-правових відносин. Так, Декларація принципів міжнародного культурного співробітництва, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО 04.11.2014, проголосила обов'язок захисту культурних цінностей як під час миру, так і під час війни, встановивши, що кожна держава самостійно піклується про збереження та розвиток культури, охороняє культурні цінності, що знаходяться на його території, та домагається повернення незаконно вивезених культурних цінностей.

Вітчизняне законодавство, що регулює відносини сфері охорони культурних надбань, передбачає систему понять, які визначають структуру об'єктів культури, оскільки в різних нормативно-правових актах нашої країни використовуються різні поняття: «культурна спадщина», «культурні цінності», «пам'ятка історії», «пам'ятка архітектури», «пам'ятка містобудування».

Поняття «культурна спадщина» вперше було застосовано в «Конвенції всесвітньої культурної і природної спадщини», до якої було віднесено: а) пам'ятки (твори архітектури, монументальної

скульптури та живопису, елементи або структури, що мають значну універсальну цінність із точки зору історії, мистецтва, науки; б) ансамблі (групи самостійних або об'єднаних будівель, архітектура, спільність або зв'язок з пейзажем яких становить значну універсальну цінність; в) визначні місця, твори людини або спільні твори людини і природи, а також зони, що включають археологічно визначні місця та становлять значну універсальну цінність із точки зору історії, естетики, етнографії або антропології [3]. Вітчизняне законодавство визначає культурну спадщину, як «сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини». І Законом передбачено система об'єктів, в основі розподілу якої покладено їх характеристику – нерухомий об'єкт, рухомий, пам'ятка культурної спадщини. У вітчизняному законодавстві, що регулює охорону об'єктів культури, оформлюється тенденція їх поділу на рухомі та нерухомі, і у відповідності до цього визначається і система заходів їх охорони [2].

Під поняттям «культурні цінності», що визначено Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», розуміються об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме: оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією, наукою і культурою, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва; предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок; складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва; старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції; манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції; унікальні та рідкісні музичні інструменти; різноманітні види зброї, що мають художню, історичну, етнографічну та наукову цінність; рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції; рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування; зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології; родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів [4].

Критерії визначення культурної спадщини і культурних цінностей відрізняються фізичними відмінностями об'єктів. Але не зважаючи на застосування різних понять у нормативно-правових документах у сфері охорони культурного надбання нашої держави, основним завданням цих законів є система заходів їх охорони. Метою нормативно-правового забезпечення охорони культурної спадщини є захист і збереження культурного надбання як основи національної культури [2]. Необхідність збереження культурної спадщини, культурних цінностей та культурних благ, що мають виняткове історичне, художнє, наукове та інше культурне значення, обумовлено формуванням вітчизняного культурного простору і визначенням внеску Українського народу у всесвітню культурну спадщину. Законом України «Про охорону культурної спадщини» визначено правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини в суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Чинне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за посягання на об'єкти культурного надбання, а саме:

– Ст. 201 КК України «Контрабанда» визначено, що основним безпосереднім об'єктом контрабанди є встановлений порядок переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів, вказаних у диспозиції ч. 1 ст. 201 КК України. Під товарами розуміється будь-яке рухоме майно, у тому числі і культурні цінності, під якими розуміється об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме: оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних органі-

зацій, науки, культури та мистецтва; предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок; складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва; старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції; манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції; унікальні та рідкісні музичні інструменти; різноманітні види зброї, що мають художню, історичну, етнографічну та наукову цінність; рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції; рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування; зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології; родинні цінності; колекція культурних цінностей.

Предметом контрабанди можуть бути як і культурні цінності України, так і культурні цінності інших держав. Суб'єкт злочину – особа, що досягла 16-річного віку.

– Ст. 298 КК України «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини» визначає безпосередній об'єкт злочину – суспільна моральність у сфері духовного та культурного життя. Правовий режим пам'яток (об'єктів культурної спадщини, які є предметом злочину) встановлюється законами та іншими нормативно-правовими актами. Пам'ятка культурної спадщини – об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [2]. Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини. Винний усвідомлює суспільний небезпечний характер свого діяння. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. ч. 1, 2 та ч. 3 ст. 298 КК – загальний, ч. 4 ст. 298 – спеціальний [4].

– Ст. 298–1 КК України «Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду. Об'єктом злочину є суспільна моральність у сфері духовного та культурного життя». Правовий режим регулює відносини, пов'язані зі зберіганням документів чи унікальних документів Національного архівного фонду. Національний архівний фонд – сукупність архівних документів, що відображають історію духовного і матеріального життя Українського народу та інших народів, мають культурну цінність і є надбанням української нації [5]. Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини. Винний усвідомлює суспільний небезпечний характер свого діяння. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. ч. 1, 2 ст. 298–1 КК України – загальний, ч. 3 ст. 298–1 – спеціальний [4].

В основі нашого дослідження лежить необхідність визначити предмет охорони, що передбачений нормами кримінального законодавства. Об'єкти культурної спадщини є результатами діяльності, насамперед, людини, або такі, що безпосередньо пов'язані з такою діяльністю. У них відображено зміст діяльності людини, яка характеризується унікальністю – художньою, історичною, науковою. Це завжди матеріальні об'єкти, які характеризуються унікальністю. Вони містять у собі виключно інтелектуальні та фізичні властивості творця як особистості, її індивідуальну майстерність та відображають одиничні та неповторні зразки творчості людини в будь-якій сфері її життєдіяльності.

Також необхідно звернути увагу і на таку ознаку об'єктів культурної спадщини як загальний характер, що відображає результат людського пізнання та розвитку фізичних, інтелектуальних здібностей, не тільки людини, що його створила, але й представників певного періоду розвитку суспільства. Тому особливі якості об'єктів культурної спадщини визначаються людством у цілому і мають значення для розвитку всього суспільства, забезпечуючи культурний зв'язок поколінь. Значення культурної спадщини не обмежується однією державою, вона визнається усією світовою спільнотою, оскільки кожна нація робить свій внесок у розвиток світової цивілізації, і культура кожного народу є частина світової культури. «Кожна держава визнає, що зобов'язання забезпечувати виявлення, охорону, збереження, популяризацію й передачу майбутнім поколінням культурної і природної спадщини, яка перебуває на її території, покладається насамперед на неї. З цією метою вона прагне діяти як власними зусиллями, максимально використовуючи наявні ресурси, так і використовувати міжнародну допомогу і співробітництво, якими вона може користуватися, зокрема, у фінансовому, художньому, науковому й технічному відношеннях» [8].

Висновки. У діючому законодавстві невід'ємною ознакою культурної спадщини є її особлива значимість, яка може проявлятися в різних аспектах. Це може бути відображенням всього найкращого, що досягло людство в процесі свого становлення та розвитку. Саме культурна спадщина – най-

більш видатні досягнення людства, або це можуть бути предмети, які відображають найважливіші моменти розвитку людства, що визнаються суспільством на протязі багатьох поколінь. Які в процесі подальшого творчого переосмислення стають орієнтирами людської діяльності.

Також однією з характеристик об'єкта культурної спадщини є вік та походження, оскільки в більшості випадків усвідомлення їх значущості відбувається лише через певний проміжок часу. Найбільш об'єктивну оцінку історичних, художніх та наукових властивостей об'єктів культурної спадщини дає суспільна практика, тому, як правило, найбільшу цінність має те, що було створено попередніми поколіннями. Предметом охорони об'єкта культурної спадщини є характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою.

Чинне кримінальне законодавство не має систематизованого підходу до злочинів, що посягають на культурне надбання. Норми, що передбачають відповідальність за посягання на об'єкти культурної спадщини та культурні цінності, передбачені різними Розділами Особливої частини КК України. Крім цього, існує проблема точного визначення в законі суттєвих властивостей та юридичних ознак, що характеризують об'єкти культурної спадщини як предмети злочинів. Актуальність даної проблематики обґрунтовується тим, що характеризуючи об'єкти культурної спадщини та культурних цінностей, ознаки виступають в якості об'єктивної складової підстави кримінальної відповідальності в комплексі з іншими ознаками складів злочинів, що вчиняються по відношенню щодо культурної спадщини. Це обумовлено такими факторами:

1) законодавець у чинному кримінальному законі для визначення практично тих самих предметів злочинів користується різною термінологією, не розкриваючи в кримінально-правових нормах зміст того або іншого поняття;

2) при застосуванні опису предметів злочинних посягань, що вчиняються по відношенню щодо культурних цінностей, законодавець використовує наступне формулювання:

– у ч. 1 ст. 201 КК України «культурні цінності, під якими розуміється об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичнє, етнографічне та науковє значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України»;

– ст. 298 КК України «об'єкти археологічної спадщини, об'єкти культурної спадщини»;

– ст. 298–1 КК України «документи чи унікальні документи».

Тому сьогодні склалася ситуація використання різноманітних понять при забезпеченні режиму кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини. Подолання такої проблеми має виключне значення, як з позиції юридичної науки, так і з точки зору правозастосовної практики.

Також необхідно звернути увагу на одну з обов'язкових ознак, що характеризує об'єкти культурної спадщини, їх високу матеріальну вартість. Об'єкти культурної спадщини, будучи особливо значущими для суспільства, як результати матеріальної та інтелектуальної праці, разом з тим розглядаються як майно. Вони володіють вираженими у грошовій характеристиці вартісними властивостями і можуть виступати об'єктом купівлі-продажу, знаходитися у власності, користуванні, розпорядженні фізичних або юридичних осіб, держави. Таким чином, об'єкти культурної спадщини мають статус майна. Але, незважаючи на таку їх властивість, ця ознака не може вважатися їх змістовною характеристикою, вона є похідною, оскільки це обумовлено їх підвищеною суспільною значимістю, унікальністю з точки зору історії, мистецтва, архітектури.

Таким чином, комплексне розв'язання проблеми забезпечення кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини та культурних цінностей можливе при ретельному дослідженні всіх ознак предмету досліджуваних злочинів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про культуру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про охорону культурної спадщини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. Заключительный акт межправительственной конференции о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта (Гаага, 1954) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.spb-icr.ru/defence/info/tom4/tom4-327.php>.

6. Конвенция об охране всемирного культурного и природного наследия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nasledie.org.ru/legalbase/sodeist>.

7. Каткова Т.Г., Каткова Т.В. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з посяганнями на культурну спадщину / Т.Г.Каткова, Т.В.Каткова. –Х. : Право, 2011. – С. 4.

8. Неволя В. Співпраці України з ІНТЕРПОЛОМ виповнилося 20 років // Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/831142>.

МАКАРОВ В. О.,

здобувач кафедри кримінального права
(Класичний приватний університет)

УДК 343.241+343.54

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ САНКЦІЙ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена виявленню рівня ефективності санкцій за злочини проти моральності. Це не одна з традиційних робіт, у яких забагато філософствувать на тему: «а що ж таке ефективність?». Навпаки, у статті представлено розуміння ефективності санкцій як рівня їхньої здатності запобігати злочинам, проти яких вони спрямовані. З використанням потужного математичного інструментарію зроблено висновок, що рівень превентивної здатності санкцій за злочини проти моральності дуже скромний, причому як для найменш суворих покарань, так і для найбільш суворих покарань, передбачених у санкціях за злочини проти моральності в Україні.

Ключові слова: ефективність, злочини проти моральності, змінні, покарання, санкція.

Статья посвящена выявлению уровня эффективности санкций за преступления против нравственности. Это не одна из традиционных работ, в которых много философствования на тему: «а что же такое эффективность?». Напротив, в статье представлено понимание эффективности санкций как уровня их способности предупреждать преступления, против которых они направлены. С использованием мощного математического инструментария сделан вывод, что уровень превентивной способности санкций за преступления против нравственности очень скромный, причем как для наименее суровых наказаний, так и для самых суровых наказаний, предусмотренных в санкциях за преступления против нравственности в Украине.

Ключевые слова: эффективность, преступления против нравственности, переменные, наказание, санкция.

Article is devoted to identifying the level of effectiveness of sanctions for offenses against morality. This is not one of the traditional works, in which many of philosophizing on «what is it an efficiency?». On the contrary, the article presented understanding of the effectiveness of sanctions, as the level of their ability to prevent crimes against whom they are directed. With the use of powerful mathematical tools concluded that the level of preventive ability of sanctions for offenses against morality are very modest, both for the least severe punishment, and for the harshest punishment stipulated in the sanctions for crimes against morality in Ukraine.

Key words: efficiency, crimes against morality, variables, punishment, sanction.

